

KÄSITTEIDEN JA INTUITIOIDEN VÄLISEN VASTAAVUUSSUHTEEN ONGELMA IMMANUEL KANTIN MALLISSA EMPIIRISESTÄ KOKEMUKSESTA

Miika Sallinen
Kandidaatintutkielma
Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos
Filosofia
Turun yliopisto
Toukokuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkistettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

SALLINEN, MIIKA: Käsitteiden ja intuitioiden välisen vastaavuussuhteen ongelma Immanuel

Kantin mallissa empiirisestä kokemuksesta

Kandidaatintutkielma, 26 s., 1 liites.

Filosofia

Toukokuu 2024

Käsittelen kandidaatintutkielmassani Immanuel Kantin mallia empiirisestä kokemuksesta sekä tätä mallia koskevaa problematiikkaa. Kantin mukaan kokemus maailmasta syntyy kahden mieleemme kognitiivisen elementin eli intuitioiden ja käsitteiden välisestä vastaavuussuhteesta siten, että intuitiot antavat meille aistittavat objektit eli ilmentymät, kun taas käsitteet mahdollistavat niitä koskevan ajattelun.

Käsittelmäni ongelma koskee tätä intuitioiden ja käsitteiden välistä vastaavuussuhdetta. Ongelma syntyy siitä, että intuitioiden ja käsitteiden vaikuttaa täytyvän olla luonteeltaan samantyyppisiä asioita, jotta ne voisivat yhdessä muodostaa yhtenäisen kokemuksen. Kantille ne ovat kuitenkin luonteeltaan hyvin erityyppisiä asioita: siinä, missä intuitiot saattavat meidät välittömällä tavalla tietoisiksi tietyistä yksittäisistä objekteista, ovat käsitteet puolestaan yleisiä ja välillisiä eli sellaisia, että ne representoivat ainoastaan objektien yleisiä piirteitä.

Käsittelen ratkaisuehdotuksena ongelmaan John McDowellin kantilaista konseptualismia, jonka mukaan kokemuksen sisältö on läpikotaisesti muodoltaan käsitteellinen. Sen vastaparina on nonkonseptualistinen Kant-tulkinta, jonka mukaan kokemuksen sisältöön liittyy myös ei-käsitteellinen elementti. Päädyn tutkielmassani johtopäätökseen, jonka mukaan McDowellin konseptualismi ei ole tyydyttävä ratkaisu erityisesti siitä syystä, että se vaikuttaa pakottavan meidät radikaaliin käsitteelliseen konstruktivismiin, jossa koko havaittava todellisuus pelkistetään omien käsitteidemme tuotteeksi. Toisaalta nonkonseptualistinen Kant-tulkinta ei myöskään ole käsiteltävän ongelman kannalta tyydyttävä näkemys, sillä vastaavuussuhteen ongelma syntyy pohjimmiltaan juuri siitä, että kokemukseen oletetaan sisältyvän sekä käsitteellinen että ei-käsitteellinen elementti. Niinpä loppupäätelmäni on, ettei ongelmaan ole löydettävissä tyydyttävää ratkaisua Kantin mallin viitekehyksessä. Vastaavuussuhteen ongelman kaltaisten käsitteiden, havaittavan maailman ja mielen välisiä suhteita koskevien kysymysten ratkaiseminen edellyttää siis Kantin mallin sijaan kokonaan toisenlaista teoreettista viitekehystä.

Tutkielmani ensisijaisena lähteenä on Kantin *Puhtaan järjen kritiikki* (2013), jossa Kant kaikista kokonaisvaltaisimmin esittelee oman tietoteoreettisen mallinsa. Toisena pääasiallisena lähteenä hyödynnän McDowellin teosta *Mind and World* (1994), jossa McDowell esittelee oman konseptualististen versionsa tai tulkintansa Kantin mallista.

Avainsanat:

Immanuel Kant, empiirinen kokemus, käsite, intuitio, objekti, ilmentymä, ajattelu, John McDowell, konseptualismi, nonkonseptualismi, käsitteellinen konstruktivismi

Sisälllys

1. Johdanto
2. Kantin malli empiirisestä kokemuksesta
 - 2.1. Aistimellisuus ja intuitiot
 - 2.1.1. Puhtaat intuitiot
 - 2.1.2. Empiiriset intuitiot
 - 2.2. Ymmärrys ja käsitteet
 - 2.2.1. Puhtaat ymmärryksenkäsitteet
 - 2.2.2. Empiiriset käsitteet
 - 2.3. Skeemat
3. Käsitteiden ja intuitioiden välisen vastaavuussuhteen ongelman täsmällinen muotoilu
4. Konseptualismin ja nonkonseptualismin yleinen luonnehdinta
5. John McDowellin kantilainen konseptualismi ratkaisuehdotuksena vastaavuussuhteen ongelmaan
6. McDowellin konseptualistista mallia vastaan esitettyä kritiikkiä
7. Lopuksi: Voidaanko vastaavuussuhteen ongelmaa ratkaista lainkaan kantilaisen mallin viitekehyksessä?

Lähteet

1. Johdanto

Saksalaisfilosofi Immanuel Kantin (1724–1804) malli empiirisestä kokemuksesta ja sen sisäisestä rakenteesta on yksi kuuluisimmista teoreettisista yrittelmistä vastata keskeisiin kokemuksen luonnetta sekä tiedollista merkitystä ja asemaa koskeviin tietoteoreettisiin, metafysiisiin ja havainnonfilosofisiin kysymyksiin. Tällaisia kysymyksiä ovat muun muassa seuraavat: Miten sisältönsä puolesta rationaalisesti ajateltavissa ja ymmärrettävissä oleva empiirinen kokemus maailmasta voi olla mahdollinen? Miten me voimme kokemuksen kautta olla välittömällä tavalla kognitiivisessa suhteessa objekteihin ja asiointiloihin, jotka ovat ajallis-avaruudellisesti ulkopuolellamme? Miten kokemus voi antaa meille tietoa maailmasta sekä tiedollisesti oikeuttaa maailmaa koskevia uskomuksiamme?

Mikäli Kantin malli osoittautuu toimivaksi ja uskottavaksi, se antaa meille tyydyttäviä vastauksia muun muassa edellä esitettyihin kysymyksiin. Erityisesti se on pyrkimys oikeuttaa käsitys kokemuksesta *tiedon lähteenä* eli vastata tietoteoreettiseen kysymykseen siitä, kuinka kokemus voi toimia kognitiivisena pohjana käsitteellis-propositionaalisesti jäsennettävissä oleville tiedollisille käsityksillemme maailmasta.

Kuten useat muutkaan kokemuksen luonnetta koskevat filosofiset teoriat, Kantinkaan malli ei ole ongelmaton. Se kohtaa erityisesti yhden merkittävän ongelman, jonka joutuu muodossa tai toisessa kohtaamaan jokainen tietoteoreetikko, joka haluaa teoretisoinnissaan säilyttää käsityksen kokemuksesta tiedollisesti merkityksellisenä inhimillisenä kykynä. Ongelma on yleisessä muodossaan seuraava: Jotta empiirinen havainto voisi antaa meille tietoa todellisuudesta sekä tiedollisesti oikeuttaa ajattelussamme muodostamiamme uskomuksiamme ja arvosteliamme, on selvää, että ajattelun ja havainnon tuotosten (uskomusten/arvostelmien ja aistimusten) on jollakin tavalla vastattava toisiaan. Tämä vaikuttaa kuitenkin edellyttävän sitä, että havainnon on oltava sisältönsä muodon puolesta samantyyppinen asia kuin uskomus tai arvostelma.

Ei ole kuitenkaan selvää, kuinka tällainen havainnon ja ajatuksen sisältöjen välinen vastaavuus voisi olla mahdollista. Kuvitellaan esimerkiksi, että havaitsen edessäni punaisen pöydän, minkä pohjalta muodostan uskomuksen: ”Edessäni oleva pöytä on punainen.” Tässä esimerkissä hahmotan ajatusteni tasolla havaintoni tarjoaman aistidatan yleisten pöytyyden ja punaisuuden käsitteiden ”läpi” – niiden jäsentäminä. Uskomukseni sisällön ”materiana” ei siis

ole tuo pöytä ja sen väri (tai niitä koskevat aistimukset), vaan käsitteet. Lisäksi tällä uskomuksella on tietynlainen sisäinen looginen muoto ja rakenne: siinä pöytyyden ja punaisuuden käsitteet eli subjekti ja predikaatti yhdistetään toisiinsa kategoriseksi arvostelmamuodoksi kutsutun loogisen suhteen mukaisella tavalla (jonka kopula ”on” ilmaisee).

Toisin kuin sitä vastaava uskomukseni, aistihavaintoni sisältö puolestaan ei kuitenkaan näytä olevan tällä tavoin käsitteellinen. Havaintoni ei siis vaikuta samalla tavoin koostuvan käsitteistä tai ainakin siihen näyttää sisältyvän myös jonkinlainen ei-käsitteellinen elementti: havaitessani esimerkiksi pöydän ja sen värin en vaikuta olevani havainnossani suoraan tietoinen mistään yleisestä ja abstraktista pöytyyden tai punaisuuden käsitteestä, vaan tuosta pöydästä ja sen väristä *itsestään* yksittäisinä asioina. Lisäksi hahmotan havainnossa pöydän sisäisen rakenteen ja muodon sekä sen suhteen muihin objekteihin *ajan ja avaruuden*, enkä *abstraktien loogisten suhteiden*, kautta. Pöydällä on esimerkiksi avaruudellinen muoto, kun taas sitä koskevien uskomusteni sisällön rakennetta määrittävä muoto on looginen.

Pohjimmiltaan ongelmassa on siis kyse *käsitteellisen* (eli yleisen, universaalien, abstraktin ja ajatuksissa tavoitettavan) ja *ei-käsitteellisen* (eli yksittäisen, partikulaarisen, konkreettisen ja havainnossa välittömästi ilmenevän) välisen vastaavuussuhteen ongelmasta: Miten meillä voi olla rationaalisella ajattelulla tavoitettavaa sekä universaalein ja abstraktein käsittein artikuloitavissa olevaa propositionaalista tietoa ajallis-avaruudellisen maailman konkreettisista ja partikulaarisista olioista ja asiainiloista, joista olemme aisti-ilmentymiemme kautta välittömällä tavalla tietoisia? Miten ajatustemme tasolla operoivat käsitteet ja loogiset suhteet voivat tällä tavoin päteä tai olla tosia ajatustemme *ulkopuolella* olevasta todellisuudesta?

Tiedolliselta näkökannalta katsoen tämä ongelma heijastelee vaikeuttamme ymmärtää omaa sisäistä kognitiivista rakennettamme. Ongelma juontuu siitä, että inhimillisessä tietokyvyssämme näyttää olevan kahtiajako kahden perustavasti erilaisen tiedollisen toiminnon – ajattelun ja havainnon – välillä, ja tämän kahtiajaon ymmärtäminen on teoreettisesti vaikeaa. Koska olemme yhtäältä ympäristöämme aistein havainnoivia, mutta toisaalta sitä myös ajatuksellisesti käsitteellistäviä olentoja, on yleisenä haasteena ymmärtää, miten nämä kaksi kognitiivista aspektiamme oikein voivat limittyä keskenään maailmaa koskevaa tietoa konstituovalla tavalla.

Käsittelen työssäni tätä vastaavuussuhteen ongelmaa sellaisena, kuin se ilmenee Kantin mallissa empiirisestä kokemuksesta. Työni etenee seuraavasti: Ensin esittelen Kantin mallin mukaisen käsityksen kokemuksen luonteesta, minkä jälkeen muotoilen ongelman täsmällisesti sen viitekehyksessä. Seuraavaksi esitän kaksi toisilleen vastakkaista kokemuksen sisällön muotoon liittyvää peruskantaa. Ne tarjoavat kaksi toisilleen vastakkaista viitekehystä, joiden puitteissa Kantin mallia voidaan tulkita kokemuksen sisällön luonteeseen liittyvien kysymysten osalta. Nämä peruskannat ovat *konseptualismi* ja *nonkonseptualismi*. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään John McDowellin kantilaista konseptualismia ratkaisuehdotuksena ongelmaan. Todettuani McDowellin mallin ongelmalliseksi ja epätydyttäväksi käsittelen lopuksi vielä kysymystä siitä, voidaanko tätä ongelmaa ylipäänsäkään ratkaista kantilaisen mallin taustalla olevien käsitteiden, mielen ja maailman välisiä suhteita koskevien lähtökohtaoletusten viitekehyksessä.

2. Kantin malli empiirisestä kokemuksesta

Kantin mallin määrittelemättömänä peruskäsitteenä on *representaatio*. Sen yleinen tunnuspiirre on, että se esittää jotakin jollekin. Esimerkiksi Kekkonen esittää Kekkosta hänet tietäville. Täsmällisemmin määriteltynä representaatio on Kantille kuitenkin jotakin *meissä* olevaa: se on mielen modifikaatio, joka esittää jotakin subjektille. (Koistinen 2008, 26.)

Kokemuksen kannalta keskeisimmät representaation lajit Kantin mallissa ovat *käsitteet ja intuitiot*. Intuitiot kuuluvat *aistimellisuudeksi* (tai *aistikyvyksi*) kutsutun inhimillisen kyvyn alaan, kun taas käsitteet sijoittuvat *ymmärryksen* alaan. Karkeasti sanoen intuitioiden kautta maailman objektit *annetaan* meille, kun taas käsitteiden kautta noita objekteja *ajatellaan* (A50/B74¹; Allais 2016, 3).

Ihmisessä on siis Kantin mukaan kaksi kognitiivista puolta, jotka ovat osallisia kokemuksen muodostamisessa eli joiden keskinäistä yhteistoimintaa kokemus viime kädessä on. Toinen niistä – aistimellisuus – antaa meille ulkoisen maailman aiheuttamat aistivaikutelmat (kokemuksen *aistimellisen perusaineksen*), kun taas toinen – ymmärrys – suodattaa

¹ Viitataan Immanuel Kantin *Puhtaan järjen kritiikkiin* (2013) tässä tutkielmassa merkinnällä: A sivunumero/B sivunumero.

käsitteidensä avulla tuon aistimellisen aineksen tietynlaiseen mielellemme ajateltavissa ja ymmärrettävissä olevaan muotoon (kokemuksen *käsitteellinen perusaines*):

Kognitiomme² saa alkunsa kahdesta mielen peruslähteestä, joista ensimmäinen [aistimellisuus] on representaatioiden vastaanottaminen [...] ja toinen [ymmärrys] on kyky muodostaa näiden representaatioiden kautta kognitio kohteesta [...]. (A50/B74.)

Edellä esitetty voidaan ilmaista myös sanomalla, että Kantin mallissa kokemuksesta voidaan teoreettisesti erottaa sen *materia* ja sen *rakenne tai muoto*. Kant siis katsoo, että ymmärryksen käsitteiden roolina on ainakin määrittää kokemuksen sisäistä rakennetta siten, että se jollain tavalla muodoltaan vastaa tai muistuttaa mielekkäiden arvostelmien tai propositioiden loogista muotoa eli sijoittuu käsitteellis-propositionaalisesti jäsennettävissä olevan tiedon alaan: ”[S]iinä, missä tiedostussubjekti antaa tiedolle sen *muodon*, aistimellinen kokemus taas antaa *sisällön* (´materiaan´) [...]” (Oittinen 1997, 12).

Kokonaisvaltaisemman käsityksen saamiseksi lähdän seuraavaksi analysoimaan tarkemmin näitä Kantin mallin mukaisen kokemuksen eri elementtejä.

2.1. Aistimellisuus ja intuitiot

Ajatuksesta, jonka mukaan intuitio antaa meille objektin, voidaan jo päätellä paljon sen perusluonteesta. Kantin mallissa intuitiolla tarkoitetaan siis suhdetta subjektin ja jonkin yksittäisen olion välillä (Koistinen 2013, 42). Empiirisen intuition objektia eli aistittavaa kohdetta Kant kutsuu *ilmentymäksi* (A20/B34).³ Sikäli kuin ilmentymään liittyy tietoisuus, kutsutaan sitä myös *havainnoksi* (A120).

Intuitioiden kaksi peruspiirrettä ovat *singulaarisuus* ja *välittömyys* (A320/B377). Singulaarisuudella tarkoitetaan, että intuitio on suhde, jossa subjekti suuntautuu johonkin *tiettyyn* objektiin (Koistinen 2008, 27). Toisin sanoen, intuitiot ”poimivat” tai esittävät (engl. *present*) meille maailmasta tiettyjä *yksittäisiä, partikulaarisia* asioita (Allais 2009, 389-390).

² Kognitio tarkoittaa Kantille käsitettä tai arvostelmaa, jolla on objektiivinen realiteetti eli jonka sisällölle voidaan antaa havainnollistusta intuitiossa (Koistinen 2013, 43).

³ Aistikokemuksesta riippumaton maailmaa Kant kutsuu *noumenaaliseksi maailmaksi* ja *olioksi sinänsä*. Koska olio sinänsä ei ilmentymien tavoin ole mielestä riippuvainen, ei siitä Kantin mallissa voida saada mitään tietoa (Lammenranta 1993, 5). Kant kuitenkin olettaa sen olevan ilmentymien perusta, joka vaikuttaa aistehimme (Kant 1997, 21, 127).

Välittömyydellä puolestaan viitataan siihen, että intuition kautta olemme *suoralla tai välittömällä tavalla* tietoisia aistittavasta objektista eli se ”kohdistuu välittömästi kohteeseen” (A320/B377). Nämä piirteet liittyvät loogisesti toisiinsa: se, että intuitiot representoivat objektit välittömällä tavalla, on seurausta siitä, että ne esittävät tietoisuudellemme yksittäiset objektit itsensä (Allais 2009, 389).

Intuitioiden ominaispiirteet heijastelevat aistimellisuuden luonnetta yleisestikin kognitiivisena kykynä. Sitä voidaan kutsua myös *reseptiivisyydeksi* (engl. *receptivity*), jolla viitataan kykyyn saada representaatioita siten, että kohde affektoi tietyllä tavalla mielemme (A19/B33). Niinpä aistimellisuuden ansiosta meissä on jotain, joka on peräisin itsemme ulkopuolelta eli jota emme olisi voineet ”keksiä” tai päätellä itse (Laiho 2012, 24). Toisin ilmaisten ilmentymään liittyy aina eräänlainen *passiivinen elementti*, joka on peräisin havaitsijasta ja hänen omasta (kognitiivisesta) panoksestaan riippumatta tulleesta aineksesta. Tällaisia ilmentymän materiaa koskevia passiivisia aineksia eli *aistimuksia* ovat esimerkiksi värit, maut ja tuoksut (Koistinen 2008, 41). Aistimellisuudessa aistimuksia siis vain ”tunkeutuu” tajuntaamme ja mielemme passiivisesti vastaanottaa tämän aistivirran.

Intuitiot voidaan jakaa *puhtaisiin* ja *empiirisiin* sen mukaan, mikä on niiden alkuperä kognitiossamme sekä millä tavalla ne ovat osallisia aistimellisen havainnon tuottamisessa.

2.1.1. Puhtaat intuitiot

Kant kutsuu puhtaiksi intuitioiksi niitä havainnoinnin⁴ elementtejä, jotka jäävät jäljelle, kun havainnoinnista abstrahoidaan pois kaikki empiirinen eli aistimukseen kuuluva. Puhtaita niistä tekee siis se, ettei niissä itsessään ole mitään empiiristä, vaan sen sijaan kaiken empiirisen havainnoinnin muodostavana pohjana ne ovat *a priori* –luonteisia. Tällaisiksi intuitioiksi Kant identifioi *ajan ja avaruuden*. (Kant 1997, 79.)

Kantille aika ja avaruus sisältävät *a priori* –ehdon kohteiden mahdollisuudelle ilmentyminä (A89/B121-122). Ne ovat muotoja, jotka järjestävät aistiperustaista materiaa (A86/B118). Tämä käsitys ajan ja avaruuden roolista kognitiomme muodostamisessa kulkee Kantilla käsi kädessä

⁴ *Havainnoinnilla* tarkoitetaan samaa asiaa kuin *intuitiolla* tai *intuoimisella*. Molemmat ovat suomennoksia Kantin käyttämästä saksan kielen sanasta *Anschauung* (ks. esim. Koistinen 2013, 43).

hänen niiden metafysisistä luonnetta koskevien perusoletustensa kanssa. Hänelle nimittäin ajan ja avaruuden ei-empiirisydestä ja apriorisuudesta seuraa niiden *ideaalisuus*. Koistisen (2008) mukaan Kantin ajatus ajan ja avaruuden ideaalisuudesta on ymmärrettävä niin, että ne ovat eräänlaisia mielen tekoja. Toisin sanoen, ajassa ja avaruudessa on kyse mielen tavasta *esittää* objektit, ei siitä, millaisia nuo objektit *sinällään* ovat: Mielen ulkoisten objektien vaikuttaessa meihin mielemme on rakenteeltaan sellainen, että se sijoittaa näiden objektien vaikutukset ajallis-avaruudellisiin relaatioihin. (Koistinen 2008, 38-39.)

Tätä oppia, jonka mukaan aika ja avaruus ovat aistikykyimme muodot ja ajassa ja avaruudessa olevat objektit ovat osittain aistikykyimme ja osittain ymmärryksemme konstituoimia, kutsutaan *transsendentaaliseksi idealismiksi*. Vaikka Kantin malli onkin tässä mielessä idealistinen, mahdollistaa se kuitenkin *empiirisen realismin*, jonka mukaan ajassa ja avaruudessa olevat – ja tässä mielessä meistä ulkoiset – objektit ovat välittömällä tavalla tiedettävissämme. (Lammenranta 1993, 52-53.)

Miksi Kant kannattaa mallissaan ajan ja avaruuden ideaalisuutta? Sen lisäksi, että käsitys mahdollistaa välittömän kognitiivisen suhteen objekteihin, Kantilla on sille muitakin perusteita. Ajatellaan tarkemmin esimerkiksi avaruutta. Kantin mukaan avaruus ei voi olla ulkoisesta kokemuksesta otettu empiirinen käsite, koska sen on oltava jo kokemuksen perustana, jotta ylipäänsäkään voisin aistia jotain itseäni nähden ulkoista eli jotta aistimukset voisivat kohdistua itseni ulkopuolelle (A23/B38). Toisin sanoen, minkä tahansa avaruudellisen objektin representointi jo edellyttää avaruuden representaation. Jotta voisin esimerkiksi havaita kynän äärellisenä objektina, jolla on avaruudelliset rajat, niin minun on nuo rajat havaitakseni sijoitettava tuo kynä laajempaan avaruuteen. (Koistinen 2008, 32.) Niinpä koska avaruuden käsitettä ei olla voitu johtaa mistään kokemuksessa tavattavasta eli *reaalisesta*, Kant pääättelee, että sen alkuperän on oltava meissä itsessämme eli omassa aistimellisuudessamme. Sama pätee aikaan.

2.1.2. Empiiriset intuitiot

Siinä, missä olemme puhtaiden intuitioiden kautta tietoisia mielemme a priori –luonteisesta tavasta, jolla ilmentymät esitetään meille, saattavat empiiriset intuitiot meidät tietoisiksi ilmentymien *passiivisesta puolesta* eli niiden varsinaisesta empiirisestä materiasta. Lyhyesti

sanoen intuitiosta tekee empiirisen se, että siihen liittyy meille ulkoa annettu *aposteriorinen* aines eli aistimus (Koistinen 2008, 28, 41).

Empiiriset intuitiot ovat Kantin mallissa nähdäkseni kaikista perustavimpia kokemukseen liittyviä kognitiivisia elementtejä siinä mielessä, että ne esittävät meille ne empiirisen maailman sisällölliset ainekset, joihin kaikki havaitseminen viime kädessä kohdistuu. Aistimus ei näet itsessään enää representoi tai esitä mitään, eikä sillä ole representaatioille tyypillistä relationaalista rakennetta (Koistinen 2008, 28). Esimerkiksi ruusuun liittyvä punaisuuden aistimukseni ei viittaa mihinkään itsensä ulkopuoliseen. Tässä mielessä aistimuksia voidaan siis pitää kokemuksessa ilmenevän maailman perimmäisimpinä ”raaka-aineina”.

2.2. Ymmärrys ja käsitteet

Käsitteiden kautta objekteja ajatellaan ymmärryksessä. Niinpä koska Kantin mallissa ajattelu on samaa kuin arvostelmien tekeminen – ja ymmärrys täten kyky muodostaa arvostelmia – ovat käsitteet Kantille ennen kaikkea arvostelmien konstituentteja (A68/B93; A69/B94; Allais 2009, 389).

Käsitteitä luonnehtivat tunnusomaiset piirteet ovat *yleisyys* ja *välillisuus*. Kantille käsitteiden yleisyys tarkoittaa sitä, että ne representoivat piirteitä, jotka periaatteessa voisivat ilmetä useammassa kuin yhdessä asiassa (Allais 2009, 389). Välillisuus puolestaan voidaan johtaa yleisyydestä: Koska käsitteiden kautta olemme tietoisia vain objektien yleisistä piirteistä eli koska niitä voidaan soveltaa useisiin eri objekteihin, en voi olla niistä konstituoituvan ajatuksen välityksellä välittömässä suhteessa yksittäiseen objektiin. Käsitteet eivät siis Kantin mukaan voi uniikilla tavalla *yksilöidä* mitään (Allais 2009, 391).

Esitämme Kantin mukaan arvostelman aina, kun sovellamme käsitettä annettuun objektiin (Koistinen 2013, 27). Hänen mallissaan tällainen arvostelemisen kyky muodostaa kokemuksen olemuksen ymmärryksen näkökulmasta (Kant 1997, 117). Tällä tarkoitetaan seuraavaa: Kokemuksen tasolla käsitteiden kognitiivinen rooli liittyy Kantilla siihen, että niiden kautta ymmärrämme sen, *mitä* havaitsemme. Toisin sanoen ilman käsitteitä emme voisi vastata sellaisiin kysymyksiin kuin ”*Mistä* tämä havainto on havainto?” tai ”*Mikä* tuo (havaitsemani asia) on?” Vasta ymmärryksen käsitteellistämisen myötä kokemukseemme liittyy arvostelma, *jonkin pitäminen jonakin* (Koistinen 2008, 54).

Kantin mielestä tällaista ymmärryksellistä kykyä ei ole esimerkiksi eläimillä. Hän antaa tästä esimerkkinä härän ja tallinoven: Härkä kyllä havaitsee tallinsa oven, mutta se ei havaitse sitä tallinovenä. Sillä voisi siis kyllä olla kirkas representaatio tallista ja sen ovesta sekä niitä koskevista tuntomerkeistä, mutta se ei tällöinkään vielä kykenisi tunnistamaan noita yleisiä tuntomerkkejä *tallin* tuntomerkeiksi. Sillä ei ole tähän vaadittavaa *tallin käsitetä*, jota se voisi soveltaa talliin. (Koistinen 2013, 15; Koistinen 2008, 54.)

Myös käsitteiden edellä mainitut tunnuspiirteet heijastavat niitä tuottavan kyvyn piirteitä. Kant kutsuu ymmärrystä myös (*kognition*) *spontaanisuudeksi* (A51/B75; Laiho 2012, 24). Tällä viitataan siihen, ettemme Kantin mukaan ole pelkästään reseptiivisyyden orjia, vaan me myös prosessoimme empiiristä dataa, antaen sille tietynlaisen järjestyksen mielessämme (Laiho 2012, 22, 24).⁵ Spontaanisuutta voidaan siis pitää *aktiivisena* kykynä siinä mielessä, että sen myötä kokemuksen muodostukseen liittyy myös mielen oma panos.

Intuitioiden tavoin myös käsitteet voidaan jakaa puhtaisiin ja empiirisiin niiden alkuperän mukaan.

2.2.1. Puhtaat ymmärryksenkäsitteet

Ymmärryksenkäsitteet eli kategoriat ovat Kantin mallissa kokemuksessa ilmenevää maailmaa jäsentäviä perustavia alkeiskäsitteitä. Kantin mukaan ne ilmaisevat kokemuksen *muodolliset ehdot* (A96). Tällä tarkoitetaan sitä, että havainnon aines ei yksin riitä kokemuksen muodostamiseen. Sen sijaan kokemus syntyy vasta, kun havainto subsumoidaan eli alistetaan ymmärryksenkäsitteen alle (Kant 1997, 112).

Edellä todetun perusteella voidaan päätellä, että ymmärryksenkäsitteet ovat siis puhtaita eli apriorisia. Puhtaiden intuitioiden tavoin niitä ei siis ole saatu kokemuksesta. Sen sijaan Kantin edellä mainittu idea on, että ymmärryksemme tietyllä tavalla *itse asettaa* ne kokemukseen, antaen sille ajatuksellisesti hahmotettavissa olevan muodon. Ne ovat jotain, mitä emme voisi suoraan tavata kokemuksessa, mutta joita ilman ei olisi kokemusta, jossa voisimme tavata jotakin.

⁵ Tosin siitäkin vallitsee suuri kiista, tulisiko tätä empiirisen datan prosessointia pitää pelkästään ymmärryksen tehtävänä vai onko aistimellisuuskin siinä jollain tavalla osallinen (Laiho 2012, 22).

Tätä Kantin kenties vaikeaselkoista ajatusta selventääksemme voimme ajatella esimerkkinä *substanssin kategoriaa* eli sellaisen olion käsitettä, jolla on ominaisuuksia, mutta joka ei itse ole ominaisuus. Kantin mukaan emme ole saaneet tätä käsitettä havainnoimalla ensin maailmassa olevia yksittäisiä olioita (kuten kiviä ja puita) ja abstrahoimalla niistä sitten olion käsitteen. Sen sijaan se, että me ylipäänsäkin kykenemme hahmottamaan maailman yksittäisistä olioista koostuvana, on seurausta siitä, että ymmärrykseemme on sisäänrakennettu tämä käsite, joka antaa sille tietynlaisen ”substanssimaisen” muodon. Muita tällaisia vastaavanlaisia käsitteitä ovat mm. asioiden välisiä relaatioita ilmaiseva *kausaliteetti* eli *syy-vaikutussuhde* sekä olemisen tapoja (modaliteetteja) ilmaisevat *välttämättömyys* ja *kontingenssi* (kategoriataulukko ks. esim. Koistinen 2013, 28).

Edellä mainittujen piirteiden lisäksi ymmärryksenkäsitteitä luonnehtii myös se, että niihin sisältyy *välttämättömyyden* elementti. Kun esimerkiksi käytämme kausaliteetin käsitettä sanoessamme, että A on B:n syy, emme pelkästään väitä, että A esiintyy ennen B:tä, vaan lisäksi sanomme A:n ja B:n *välttämättä* liittyvän toisiinsa. (Koistinen 2013, 30.) Toisin sanoen nämä käsitteet representoivat empiirisen maailman välttämättömiä piirteitä. Niinpä ilman niitä objekteja ei voi lainkaan ajatella eli ne ovat ajateltavien objektien olemisen ehtoja (Koistinen 2013, 31).

Kategorioiden perustavuudesta kokemuksen kannalta kertoo se, että käytämme niitä jatkuvasti pyrkiessämme esimerkiksi antamaan tyhjentävän selityksen jonkin kappaleen luonteesta. Esimerkkinä voimme ajatella liidunpalaa. Vastatessamme kysymykseen vaikkapa liidunpalan koosta, käytämme kvantiteetin luokkaan kuuluvia kategorioita (mainitut kategoriat ovat kursivoituina): Voimme sanoa liidun olevan useiden (*partikulaarisuus*) senttiyksikköjen (*ykseys*) kokonaisuus (*totaliteetti*). Liidun tuoksun ja värin mainitessamme hyödynnämme puolestaan *kvaliteetin* kategorioita. Kertoessamme liidun kausaalisista kyvyistä, kuten siitä, että sillä voi kirjoittaa taululle, hyödyntäisimme *relaation kategoriaa/kausaliteettia*. Voimme vieläpä mainita liidun olemisen tavan eli *modaliteetin* toteamalla sen olevan olemassa oleva olio, eikä esimerkiksi hallusinaatio. (Koistinen 2013, 30-31.)

Kantin keskeisimpiä tietoteoreettisia ideoita on ajatus, että ymmärryksenkäsitteet voidaan johtaa *loogisista arvostelmamuodoista* eli niistä loogisista suhteista, joiden mukaan käsitteitä ja arvostelmia sidotaan toisiinsa (mielekkäitä) arvostelmia tuottavalla tavalla. Tarkastellaan näiden loogisten suhteiden järjestelmää tämän idean valaisemiseksi.

Koska arvostelmamuodot yhdistävät representaatioita toisiinsa, Kant kutsuu niitä myös *ykseyden funktioiksi* (Koistinen 2008, 57-58). Näitä loogisia suhteita on kaikkiaan kaksitoista ja ne jaetaan neljään luokkaan (kvantiteetti, kvaliteetti, relaatio, modaliteetti). Jokaiseen arvostelmaan on Kantin mukaan kuuluttava ainakin yksi piirre kustakin näistä luokasta. Asian selventämiseksi voimme ajatella vaikkapa arvostelman: ”Jotkut hevoset eivät juokse” esittämistä. Tämä arvostelma on kvantiteetin luokassa partikulaarinen (jotkut A:t ovat B), kvaliteetin luokassa kieltävä (A ei ole B), relaation luokassa kategorinen ja modaliteetin luokassa assertorinen (hyväksyvä). (Koistinen 2013, 28.)

Kantin oletus arvostelmamuotojen ja kategorioiden yhteydestä perustuu olennaisesti siihen hänen huomioonsa, että arvostelmien tekeminen ei rajoitu pelkästään käsitteellisten loogisten suhteiden ilmaisemiseen, vaan niissä myös puhutaan jotakin maailmasta. Esimerkiksi esittäessäni arvostelman: ”Jos pakastaa, niin vesi jäätyy”, en puhu pelkästään veden ja pakkasen käsitteistä, vaan esitän myös, että maailmassa vallitsee tietynlainen kausaalinen riippuvuus veden jäätyksen ja pakkasen välillä. Niinpä esimerkiksi hypoteettisen arvostelmamuodon (jos A, niin B) ilmaiseman ”jos...niin” –konnektiivin ei ole tarkoitus vain yhdistää arvostelmia, vaan esittää myös tietynlainen riippuvuussuhde maailmassa. *Metafyysisessä deduktiossaan* Kantin pyrkimyksenä on osoittaa, että vastaavalla tavalla jokaista kahtatoista arvostelmamuotoa kohden voidaan identifioida sitä vastaava *a priori* –peruskäsite. (Koistinen 2013, 28-29.)⁶

Sitä, miksi Kant haluaa johtaa ymmärryksenkäsitteet empiirisen havainnoinnin sijaan puhtaista loogisista arvostelmamuodoista sekä olettaa niiden olevan osallisia empiirisen kokemuksen muodostuksessa, on syytä tarkastella tarkemmin hänen yleisten tietoteoreettisten pyrkimystensä taustaa vasten. Hänen pyrkimystensä valossa näille oletuksille on annettavissa ainakin kolmenlaisia perusteita, jotka merkittäväällä tavalla valaisevat koko hänen massiivisen epistemologisen projektinsa luonnetta ja tarkoitusta.

Ensinnäkin, kuten jo edellä todettiin, ymmärryksenkäsitteet representoivat havaittavan maailman välttämättömiä piirteitä. Empiiriseen kokemukseen liittyy kuitenkin sellainen tiedollinen rajoitus, ettei se kykene antamaan meille mitään tietoa asioiden *modaalisesta luonteesta*, kuten siitä, ovatko jotkin asiat välttämättömiä vai kontingenteja. Se siis kertoo

⁶ Arvostelma- ja kategoriataulukoiden vastaavuudesta ks. esim. Koistinen 2013, 28-29.

meille vain, että jokin *on*: ”Se [kokemus] kyllä kertoo meille, mitä on, mutta ei sitä, että on välttämättä oltava niin eikä toisin” (A1/B1). Niinpä ymmärryksenkäsitteet eivät modaalisen luonteensa vuoksi voi olla kokemuksesta otettuja. Tämä argumentti voidaan yleisessä muodossa konstruoida seuraavanlaiseen muotoon: (1) Kokemuksesta johdettu empiirinen tieto ei ole koskaan *varmaa* eli kokemus ei siis koskaan kerro meille, että jokin pätee tai on totta *välttämättömästi*; (2) Jos (1), ja jos tiedämme, että tiettyjä asioita täytyy tietää *varmuudella*, jotta empiirinen tieto itsessään olisi mahdollista, niin tämän empiirisen tiedon ennakkoehtoja koskeva tietomme ei voi olla itse empiiristä tietoa, vaan sen täytyy olla a priori –tietoa.⁷

Toiseksi Kant haluaa turvata empiiristä maailmaa koskevan *propositionaalisen tiedon* mahdollisuuden. Tämän valossa on ymmärrettävää, miksi hän haluaa osoittaa, että ”[p]uhtaat ymmärryksenkäsitteet [...] muodostavat [...] tarkan rinnakkaisen sarjan arvostelmien kanssa” (Kant 1997, 109). Syy on seuraava: Sikäli kuin jokaisen mielekkään arvostelman on oltava loogisten arvostelmamuotojen mukainen ja sikäli kuin kokemus voi tuottaa arvostelmien muotoon puettavissa olevaa tietoa, niin arvostelmien yleisten osatekijöiden ja empiiristä havainnointia määräävien a priori –käsitteiden eli *arvostelman loogisen muodon ja empiirisen maailman rakenteen* välillä on vallittava *systemaattinen ja kokonaisvaltainen* vastaavuus. Koska *arvostelman teossa* on siis tällä tavoin käsitteiden eli arvostelman konstituenttien yhdistelemisen lisäksi tarkoitus sanoa jotain niiden käsitteiden tarkoitteiden välisestä suhteesta, on tämä teko on voitava tulkita kahdella tavalla: (i) käsitteiden yhdistelemisenä ja (ii) havainnon materiaalin yhdistämisenä (Koistinen 2008, 65-67).

Havainnollistavana esimerkkinä tästä voidaan ajatella arvostelmaa: ”Edessäni oleva pöytä on punainen”. Jotta tämän muotoinen arvostelma voisi informoida minulle jotain maailmasta, niin meidän täytyy kokemuksessa hahmottaa maailma yksittäisistä, toisistaan avaruudellisesti erillisistä ja ajan halki samana pysyvistä olioista (kuten pöydistä) koostuvana järjestelmänä. Toisin sanoen, meidän on hahmotettava empiirinen maailma relaation luokkaan kuuluvan *inherenssin ja subsistenssin (ominaisuuden ja substanssin)* jäsentämänä, jotta tällainen

⁷ Kant hyödyntää tätä samaa argumentaatiolinjaa puolustaessaan ajan ja avaruuden ideaalisuutta. Jos voimme tietää ajasta ja avaruudesta välttämättömiä totuuksia (kuten sen, että kokemuksessa tavattavien objektien on oltava ajallis-avaruudellisia), niin nekään eivät voi olla empiirisiä käsitteitä: ”Jos vähääkään halutaan epäillä, että kummatkaan (aika ja avaruus) eivät ole mitään olioihin sinänsä vaan yksinomaan siihen suhteeseen liittyviä määreitä, jonka oliot aistimellisuuteen nähden omaksuvat, niin tahtoisinpa tietää, kuinka silloin käy päinsä, että tiedetään a priori ja siis ennen mitään olioiden kanssa tehtyä tuttavuutta – nimittäin ennen kuin ne ovat meille annettuja – minkälatauista niiden havainnoinnin täytyy olla. Näinhän on avaruuden ja ajan kohdalla.” (Kant 1997, 80)

subjektin ja predikaatin suhdetta ilmaisevan kategorisen arvostelmamuodon mukaisen arvostelman sisältö voisi ilmaista tietoa maailmasta.

Lopuksi, Kantille a priori –käsitteet muodostavat pohjan puhtaan ajattelun ja maailman väliselle tiedolliselle yhteydelle eli *synteettiselle a priori –tiedolle*. Niihin pohjautuvat siis a priori –tiedettävissä olevat ei-analyttiset arvostelmat eli arvostelmat, joita ei ole tuotettu käsiteanalyysillä, vaan jotka kertovat jotain käsitteiden ulkopuolisen maailman metafyyysisestä luonteesta. Toisin sanoen, ne ovat Kantin vastaus *metafyyysisen tiedon ongelmaan* eli siihen, miten me vaikuttamme voivan tietää tiettyjä asioita kokemuksen kautta ilmenevän maailman luonteesta kokemuksesta riippumattomasti (kuten sen, että jokaisella tapahtumalla täytyy olla syy). Hänen mukaansa tällaisen objektin yleistä ajattelua koskevan metafysiikan mahdollisuus edellyttää, että mielessä on oltava *sekä* objektien olemisen ehdot *että* niiden ajattelemisen a priori –ehdot määrittäviä a priori –käsitteitä, joiden tutkiminen aidosti kertoo meille jotain noista objekteista (Koistinen 2008, 19).

2.2.2. Empiiriset käsitteet

Kokemuksen sisäisen muodon määrittävien ymmärryksenkäsitteiden lisäksi Kantin malli sisältää myös toisenlaisen käsitteiden lajin, joihin kuuluvia käsitteitä Kant kutsuu *empiiriksi käsitteiksi*. Näiden käsitteiden lajien ero on siinä, että siinä missä ymmärryksenkäsitteet muodostavat pohjan kokemukselle, muodostaa kokemus puolestaan pohjan empiirisille käsitteille. Empiiriset käsitteet on siis muodostettu empiirisistä intuitioista (Laiho 2012, 92). Tämä tekee niistä *a posteriori* –käsitteitä.

Kantin mallissa empiiristen käsitteiden muodostus tapahtuu kolmivaiheisen prosessin kautta, joka sisältää vertailun (engl. *comparing*), reflektoinnin (engl. *reflecting*) ja abstrahoinnin (engl. *abstracting*). Vertailussa on pyrkimyksenä löytää eri objekteista niiden väliset *eroavaisuudet* eli ne piirteet, joiden suhteen ne eroavat toisistaan. Reflektoinnin kautta puolestaan tajutaan se, mikä on noille objekteille *yhteistä*. Viimein abstrahoinnissa abstrahoidaan pois objektien väliset eroavaisuudet. (Laiho 2012, 96-97.) Esimerkkinä voidaan ajatella puun yleiskäsitteen muodostamista: Ensin löydämme vertailun kautta meille kokemuksessa ilmenevistä yksittäisistä puista niitä erottavat ominaisuudet ja piirteet (kuten koko ja lehtien väri), minkä jälkeen kiinnitämme reflektoinnin kautta huomiota niitä yhdistäviin piirteisiin (kuten oksiin,

runkoon ja lehtiin). Viimein abstrahoiimme niistä pois kaikki niitä erottavat piirteet. Tästä abstrahoinnista jäljelle jäävien yleisten ominaisuuksien ja piirteiden kautta saamme puun yleiskäsitteen.

Perustuen siihen, miten empiiriset käsitteet Kantin mallissa muodostetaan, niiden rooli ymmärryksessä on nähdäkseni ainakin jossain määrin samankaltainen kuin empiiristen intuitioiden rooli aistimellisuudessa. Siinä, missä empiirisiä intuitioita voidaan siis pitää aistimellisen havainnon materiaana, voidaan empiirisiä käsitteitä puolestaan pitää havaittavaa maailmaa koskevan käsitteellisen ajattelun materiaana.

2.3. Skeemat

Edellä on eritelty ne peruselementit, jotka Kantin mukaan muodostavat kokemuksen. Tämä ei kuitenkaan vielä anna koko kuvaa hänen mallistaan, sillä myös näiden elementtien välinen vuorovaikutus herättää kysymyksiä, joihin mallin on kyettävä vastaamaan. Yksi keskeinen kysymys on, miten ymmärryksenkäsitteet oikein konkreettisesti *ilmenevät* aistimellisuudessa. Miten ja milloin me siis voimme *soveltaa* ymmärryksenkäsitettä aistimelliseen ilmentymään?

Tällaisiin kysymyksiin vastaaminen ei ole yksinkertaista. Kant kiinnittää huomiota siihen, että jotta jotakin käsitettä voitaisiin soveltaa johonkin kohteeseen eli jotta kohde voisi sisältyä tuon käsitteen alle, niin kohdetta koskevan representaation ja käsitteen on oltava keskenään *samanlaisia eli homogeenisiä* (A137/B176). Hän antaa tästä esimerkkinä lautasen ja ympyrän käsitteet: ”Lautasen empiirinen käsite on [...] samanlainen ympyrän puhtaan geometrisen käsitteen kanssa, sillä pyöreys, joka ajatellaan edellisessä, voidaan intuitoida jälkimmäisessä.” (A137/B176) Tämän esimerkin pohjalta samanlaisuudelle voidaan konstruoida seuraava määritelmä: *Käsitteet X ja Y (esimerkiksi ympyrä ja lautanen) ovat samanlaisia, jos predikaatti, jota ajatellaan X:ssä (esimerkiksi pyöreys ympyrässä) voidaan intuitoida Y:tä vastaavassa kohteessa (esimerkiksi lautasesa).*

Ongelmana on nyt se, että puhdas ymmärryksenkäsite, kuten kausaliteetti, on Kantin mallissa *erilajinen eli heterogeeninen* empiiriseen intuitioon nähden. Sitä ei siis voida suoraan havaita eli tavata intuitiosta samalla tavoin kuin pyöreys voidaan suoraan havaita lautasesa. (A137/B176; A138/B177.) Mutta jos ymmärryksenkäsitteet eivät tällä tavoin sisälly ilmentymiin tai ne eivät voi suoraan ilmetä niissä, niin kuinka me sitten voimme kuitenkin representoida

ilmentymät niiden alaisuudessa olevina? Kantin mukaan ”[o]n selvää, että on oltava jokin kolmas, jonka on oltava samanlainen toisaalta kategorian ja toisaalta ilmentymän kanssa ja joka tekee mahdolliseksi edellisen soveltamisen jälkimmäiseen” (A138/B177). Tätä kolmatta eli välittävää tekijää, joka yhdistää kategorian ja aistitun objektin eli ilmentymän, Kant kutsuu *transsendentaaliseksi skeemaksi* (A138/B177; Koistinen 2008, 87). Puhtaan ymmärryksen skematismilla Kant siis pyrkii esittämään puhtaiden ymmärryksenkäsitteiden aistimelliset ehdot eli kertomaan, miten soveltaa kategorioita havaintoon (A136/B175; Koistinen 2008, 86).

Kant pyrkii antamaan kaikille ymmärryksenkäsitteille skeemat ajan avulla. Esimerkiksi voidaan ottaa vaikkapa *substanssin kategoria*. Kantin mukaan tämä käsite realisoituu, kun hahmotamme muutoksessa jonkin olion säilyvän, vaikka sen ominaisuudet vaihtelevat. Niinpä substanssin skeema on pysyvyys muutoksessa eli se, että ymmärrys esittää aistimellisuudessa jotakin pysyvää. Toisena esimerkkinä voidaan ajatella *välttämättömyyden käsitettä*. Koska välttämättömyys realisoituu vain objektissa, joka on aina olemassa, on sen skeema ainainen olemassaolo. (Koistinen 2008, 89.)

Se, että Kant teoretisoinnissaan postuloi skeemat, osoittaa, ettei hänkään pidä käsitteiden ja intuitioiden vastaavuussuhdetta ainakaan kaikilta osin täysin mutkattomana oletuksena. Niinpä hän skeemojen avulla pyrkii tekemään tämän vastaavuussuhteen teoreettisesti ymmärrettävämmäksi. On mielestäni kuitenkin epäselvää, kuinka hyödyllinen skematismi lopulta on hänen mallinsa kannalta. Sen haaste on nähdäkseni se, ettei se vaikuta lopulta selittävän mitään, vaan johtavan vain uusiin kysymyksiin. Toisin sanoen, skeemojen postulointi herättää vain uudenlaisen kysymyksen koskien erityyppisten representaatioiden vastaavuutta: Miten *skeemat* oikein voivat vastata yhtäältä intuitioita ja toisaalta käsitteitä? On epäselvää, miten tämänkaltainen hyvin erikoislaatuinen, välittävä representaatio voi olla mahdollinen, jonka yhtäältä ”täytyy olla puhdas (vapaa kaikesta empiirisestä) ja silti toisaalta *intellektuaalinen, toisaalta aistimellinen*” (A138/B177).

3. Käsitteiden ja intuitioiden välisen vastaavuussuhteen ongelman täsmällinen muotoilu

Yhteenvedona voimme kaiken edellä esitetyn perusteella todeta, että Kantin mallissa kokemuksen perusaineokset suhteutuvat toisiinsa tietynlaiseksi hierarkkiseksi rakenteeksi: Ylätasolla kokemus konstituoituu aistimellisestä sisällöstä ja ymmärryksellisestä muodosta,

mutta jossain määrin vastaavanlainen kognitiivisten tilojemme sisältöä erittelevä alajaottelu voidaan kuitenkin tehdä myös aistimellisuuden ja ymmärryksen sisällä: Siinä, missä aistimellisuudessa aika ja avaruus sitovat empiirisesti intuoitavat objektit tietynlaisiin keskinäisiin suhteisiin, sidotaan ymmärryksessä vastaavalla tavalla empiirisiä käsitteitä kategorioiden perusteella arvostelmamuotojen mukaisiin keskinäisiin loogisiin suhteisiin, muodostaen objektiivisesti reaalisia ja mielekkäitä arvostelmia maailmasta.

Tällaisen hyvin hienojakoisen kognitiivisen järjestelmän elementtien yhteensovittaminen herättää kuitenkin ongelmallisia kysymyksiä. Kenties suurin ongelma muodostuu siitä, että kokemuksen on oltava läpikotaisin *yhtenäinen*, jotta se voisi olla meille tiedollisesti merkityksellinen. Tällöin sen peruselementtien vaikuttaa täytyvän olla luonteeltaan riittävän *samantyyppisiä*, sillä muuten on vaikea nähdä, miten ne voisivat Kantin mallin esittämällä tavalla mennä kaikilta osin saumattomasti limittäin toistensa kanssa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, intuitiot ja käsitteet ovat kuitenkin perustavasti *erityyppisiä* tapoja olla kognitiivisessa kontaktissa objekteihin. Niiden tunnusomaiset piirteet ovat toisilleen täysin vastakkaisia: Ensinnäkin intuitiot ovat *välittömiä ja singulaarisia*, kun taas käsitteet *välillisiä ja yleisiä*. Toiseksi intuitiot saattavat meidät suhteeseen *konkreettisten* eli ajassa ja avaruudessa tavattavien objektien kanssa, kun taas käsitteet ovat perusluonteeltaan *abstrakteja* eli ne eivät ilmene lainkaan ajassa ja avaruudessa. Toisin sanoen käsitteiden kautta emme voi koskaan olla suoraan tietoisia ajallis-avaruudellisista objekteista itsestään, koska hahmotamme niiden kautta ainoastaan objekteja luonnehtivat abstraktit piirteet, jotka eivät ole ajallisesti ja avaruudellisesti paikannettavissa (kuten substanssius tai punaisuus). Kolmanneksi ymmärryksen a priori –käsitteiden ja empiiristen intuitioiden välillä on myös merkittävä ero niiden *modaalisten piirteiden* suhteen: ymmärryksenkäsitteisiin liittyy niiden a priori –luonteen kautta välttämättömyys, kun taas empiiriset intuitiomme voivat saattaa meidät tietoisiksi ainoastaan kontingenteista asioista.

Kysymys on siis tiivistäen seuraava: Miten intuitiot ja käsitteet voivat konstituoida *yhden yhtenäisen* kokemuksen, vaikka ne ovat sisältönsä puolesta niin erityyppisiä asioita? Miten on mahdollista, että mielemme ja käsitteidemme *ulkopuolisesta* maailmasta juontuvat aistimelliset ainekset ja mielemme *sisäiset* käsitteet oikein voivat tällä tavoin kokemuksessa käydä yksiin kuin palapelin palat?

Ongelman juurisyy on, että Kantin mallissa kokemuksen olisi tarkoitus samanaikaisesti *sekä* saattaa meidät välittömään kognitiiviseen kontaktiin maailman konkreettisten ja partikulaaristen objektien kanssa (kuten intuitioita käsiteltäessä tuli ilmi), *että* toisaalta myös antaa kognitiivinen perusta abstraktein ja yleisin käsittein artikuloitavissa olevalle tiedolle. Kuten on tullut ilmi, havainnossa välittömästi ilmenevien yksittäisten ajallis-avaruudellisten objektien taso ja ajattelussa ilmenevien yleisten loogisten käsitteiden taso vaikuttavat kuitenkin jo perusolemuksestaan olevan kuin kaksi (metafyysisesti) vastakkaista ulottuvuutta. Niinpä tämä vastakkaisuus vaikuttaa väistämättä jättävän myös sitä heijastelevan *tiedollisen aukon* ajattelun ja havainnon välille. Kantin mallin mukaisen kokemuksen mahdollisuuden selittämisessä eli vastaavuussuhteen ongelman ratkaisuyrityksissä on siis pohjimmiltaan kyse yrityksistä kuroa umpeen tämä ajattelun ja havainnon välinen tiedollinen aukko eli vastata siihen, miten nämä kaksi kognitiivista toimintoa voivat tiedollisesti merkityksellisellä tavalla informoida toisiaan.

4. Konseptualismin ja nonkonseptualismin yleinen luonnehdinta

Yksi keskeisimmistä kokemuksen luonnetta koskevista kysymyksistä koskee sen sisältöä eli sitä, *mistä* me oikeastaan olemme kokemuksessa tietoisia. Kuten jo kaiken aiemmissa luvuissa esitetyn perusteella voidaan päätellä, Kantin mallin kaltaisissa kokemuksta koskevissa teoreettisissa jäsennostavoissa kokemuksen sisällön yhtenä perustavimpana piirteenä pidetään *representaationaalisuutta*. Representaationaalisessa sisällössä maailma esittää itsensä (engl. *presents itself*) minulle jollain tietyllä tavalla, jolloin tämän muotoinen sisältö siis on tämä representoinnin tapa (Laiho 2012, 225). Niinpä maailmaa koskevan ajattelun ja tiedon kannalta olennainen kysymys on: Vaatiiko se, että maailma voi tulla meille havaintokokemuksessa representoiduksi tavalla, jolla voisi olla meille mitään tiedollista merkitystä, käsitteitä vai ei?

Konseptualismin edustaja vastaa edellä esitettyyn kysymykseen myönteisesti. Hänen mukaansa kokemus on siis kognitiivisena tilana käsitteellinen siten, että minulla ei voisi lainkaan olla kokemuksta ilman sitä vastaavia käsitteitä (Arstila 2007, 176). Ilman oikean käsitteen omaamista emme esimerkiksi ”voi maistaa viinin maun olevan piikivimäinen tai siinä olevan häivähdys tallinylstä” (Arstila 2007, 176). Ydinidea on toisin sanoen se, ettei havainto

ole koskaan maailmaa suoraan tai välittömästi koskeva, vaan käsitepitoinen tavalla, jossa olemme tietoisia maailmasta vain välillisesti, käsitteiden kautta. Havaitseminen on siis jo itsessään maailman näkemistä käsitteellisenä tai tapa hahmottaa sitä käsitteellisesti. Niinpä tällaisessa jäsenystavassa käsitteiden ja havaittavan maailman suhde on tietyllä tavalla käänteinen verrattuna esimerkiksi empiristiseen näkemykseen, joka hahmottaa käsitteenmuodostuksen kokemuksesta riippuvaiseksi toiminnoksi. Toisin sanoen, emme saa käsitettä jostakin asiasta, koska olemme havainneet tuon tyyppisiä asioita, vaan sen sijaan kykymme havaita tietyn tyyppinen asia jo osoittaa, että meillä on tuon tyyppistä asiaa koskeva käsite (Sellars 1956, 306).

Nonkonseptualismi määritellään suhteessa konseptualismiin siten, että sen mukaan havaittaja voi olla tietoisessa tilassa ilman, että hän omaa käsitteitä, joilla kuvata kyseistä tilaa (Arstila 2007, 177). Vahvassa mielessä ymmärrettynä nonkonseptualismi esittää, että havaintokokemuksen sisältö on muodoltaan erilainen kuin esimerkiksi uskomusten (Arstila 2007, 178). Tällöin kokemuksen olisi siis jo perusluonteensa puolesta mahdotonta olla käsitteellinen.

Edellisissä luvuissa esitetyn perusteella Kantin mallin voidaan todeta olevan ainakin jossain määrin tai osittain konseptualistinen. Hänen mallinsa jakaa konseptualististen teorioiden kanssa ainakin sen piirteen, että me emme sen mukaan ole suoralla ja välittömällä tavalla tietoisia todellisuudesta ja sen luonteesta itsestään tai sinänsä. Sen sijaan mieleemme ja suoran havainnon ”välissä” on eräänlainen käsitteellinen apparaatti – ymmärryksen a priori – käsitteistö – jonka läpi tietoisuuteemme suodattuu vain tapamme *tiedollisesti hahmottaa* todellisuus, eikä suoraa representaatiota *todellisuudesta itsestään tai sinänsä*.

Konseptualismi/nonkonseptualismi –vastakkainasettelussa tai –jaottelussa Kantin mallia ei kuitenkaan voida ainakaan täysin yksiselitteisesti ja mutkattomasti sijoittaa kumpaankaan näistä kahdesta teoreettisesta suuntauksesta. Tämän jaottelun viitekehyksessä kaikista kiistanalaisin Kantin mallia koskeva kysymys on nähdäkseni se, tulisiko kokemuksen sisältö ymmärtää siinä *pelkästään* käsitteelliseksi vai sisältykö siihen *myös* jokin ei-käsitteellinen elementti. Kuten arvata saattaa, tämäkin kysymys on herättänyt syvällisiä erimielisyyksiä kantilaisten tietoteoreetikkojen kesken. Yhden tunnetuimmista siihen liittyvistä puheenvuoroista on tarjonnut yhdysvaltalaisfilosofi John McDowell kirjassaan *Mind and World* (1994).

5. John McDowellin kantilainen konseptualismi ratkaisuehdotuksena vastaavuussuhteen ongelmaan

Nähdäksemme, miten vastaavuussuhteen ongelma voisi tulla ratkaistuksi McDowellin teorian viitekehyyksessä, on tämän teorian ydinideat ensin esitettävä mahdollisimman täsmällisesti.

Keskeisimpiä McDowellin teoriassaan käyttämiä käsitteitä ovat *käsitteiden avaruus tai sfääri* (engl. *conceptual sphere*) ja *perusteiden looginen avaruus* (engl. *logical space of reasons*). Perusteiden looginen avaruus on yhdysvaltalaisfilosofi Wilfrid Sellarsilta periytyvä käsite, jolla viitataan väitteitämme oikeuttavien tilojen joukkoon (Sellars 1956, 298-299). Se siis pitää sisällään kaikki sentyyppiset asiat, jotka kykenevät jollakin tavoin tiedollisesti oikeuttamaan ajattelun tuotoksia, kuten uskomuksia ja arvostelmia. Käsitteiden avaruudella puolestaan viitataan käsitteisiin sekä niiden välisiin loogis-rationaalisiin suhteisiin. Niinpä kaikki sisällöltään käsitteellisen muodon omaavat asiat sisältyvät käsitteiden avaruuteen – sfääriin, jonka viitekehyyksen puitteisiin sijoittuvien asioiden sisäistä rakennetta jäsennetään ja hahmotetaan perimmäisellä tasolla käsitteiden sekä niiden välillä vallitsevien loogisten suhteiden kautta. Nämä kaksi sfääriä vähintäänkin leikkaavat toisensa: koska käsitteiden sfääri on rationaalisten relaatioiden konstituioima, on se ainakin osa perusteiden loogista avaruutta (McDowell 1994, 5).

McDowell lähtee teorianmuodostuksessaan liikkeelle kahdesta perustavasta oletuksesta. Ensinnäkin hänen mukaansa ainoastaan käsitteiden välillä voi vallita tiedollisen oikeutuksen kaltaisia rationaalisia relaatioita: ”[M]e emme voi ymmärtää relaatioita, joiden perusteella arvostelma on oikeutettu (engl. *warranted*) muunlaisina kuin käsitteiden avaruuteen sisältyvinä relaatioina” (McDowell 1994, 7). Tämä merkitsee siis sitä, että koska perusteiden avaruuden on oltava rationaalisten relaatioiden konstituioima, niin ”perusteiden looginen avaruus ei ulotu käsitteiden avaruuden ulkopuolelle” (McDowell 1994, 14).

Toiseksi McDowell olettaa sen intuitiivisen vakaumuksen, jonka mukaan empiirinen tieto ja oikeutus ovat mahdollisia eli kokemus voi toimia artikuloitavissa olevana *rationaalisena perusteena* havaintouskomukselle: ”Empiirisellä arvostelmalla yleisesti [...] olisi parasta olla sentyyppinen sisältö, joka mahdollistaa empiirisen oikeutuksen” (McDowell 1994, 6).

Näistä teoreettisista lähtökohtaoletuksista seuraa, että empiirisen oikeutuksenkin on riipputtava käsitteiden avaruuden sisäisistä rationaalisista relaatioista. Niinpä jotta kokemuksella voisi olla mitään tiedollista merkitystä meille, on sen McDowellin mallin mukaan oltava *läpikotaisin* käsitteellinen eli koskettava pelkästään käsitteellisiä asioita. McDowell ilmaisee tämän ajatuksen toteamalla, että jos maailma voi kokemuksen kautta vaikuttaa ajatteluamme rationaalisella (eli tiedollisen oikeutuksen kannalta merkityksellisellä) tavalla, niin tämä ”vaatii meitä poistamaan rajaviivan/ulkorajan [käsitteellisen sfäärin ympäriltä] käsityksessämme” (McDowell 1994, 34). Tämä ulkorajan poisto merkitsee pohjimmiltaan sitä, että koko havaittava todellisuus käsitetään täysin käsitteellisen sfäärin sisäiseksi asiaksi. Tällöin todellisuuden asiointiloineen ajatellaan siis muodostuvan samantyyppisistä asioista kuin ajatusten (uskomusten ja arvostelmien) sisältöjen: ”Se, että asiat ovat tietyllä tavalla, on kokemuksen sisältö, ja se voi olla myös arvostelman sisältö” (McDowell 1994, 26).

Tiivistäen ja kooten asioita yhteen, McDowellin argumentti voidaan konstruoida seuraavanlaiseksi päättelyketjuksi:

- (1) Käsitteiden kautta jäsennettävissä ja artikuloitavissa oleva asia voi olla rationaalis-tiedollisessa suhteessa ainoastaan johonkin toiseen käsitteiden kautta jäsennettävissä ja artikuloitavissa olevaan asiaan.
- (2) Jos (1), niin ainoastaan läpikotaisesti käsitteellisen sfäärin sisäpuolelle sijoittuvat asiat voivat tiedollisesti oikeuttaa ajattelun tuotoksia, kuten uskomuksia ja arvostelmia.
- (3) Empiirinen kokemus voi tiedollisesti oikeuttaa uskomuksia ja arvostelmia.
- (4) Siispä empiirinen kokemus on läpikotaisesti käsitteellisen sfäärin sisäpuolelle sijoittuva asia.

Kantilaiseen viitekehykseen sijoitettuna tämä McDowellin ajatus, jonka mukaan kokemuksen sisältö on läpikotaisin käsitteellinen, merkitsee sitä, että kaikki edellisissä luvuissa esitetyt kokemuksen peruselementit ovat käsitteellisiä. Niinpä hänen mallissaan myös aistimellisuuden alaan kuuluvat intuitiotkin ovat tyypiltään käsitteellisen sisällön omaavia tiloja (McDowell 1994, 9). Yksi ja sama käsitteellinen kapasiteetti, joka operoi ajatusten tasolla, operoi myös aistimellisuudessa (McDowell 1994, 39).

McDowellin malli tarjoaa varsin suoraviivaisen ratkaisun vastaavuussuhteen ongelmaan. Jos kaikki kokemuksen elementit ovat luonteeltaan tai muodoltaan käsitteellisiä eli ne kaikki ovat siis yhden ja saman käsitteellisen sfäärin ”asukkeja”, niin oletus niiden keskinäisestä

tiedollisesta vastaavuussuhteesta ei vaikuta yhtään sen ongelmallisemmalta kuin oletus siitä, että luonteeltaan aineellinen objekti voi olla fysikaalis-kausalisessa vuorovaikutussuhteessa toisen luonteeltaan aineellisen objektin kanssa.⁸

6. McDowellin konseptualistista mallia vastaan esitettyä kritiikkiä

McDowellin malli kohtaa kuitenkin merkittäviä ongelmia erityisesti suhteessa kysymykseen siitä, *miten* kokemus voisi olla kokonaisuudessaan käsitteellinen. Miten tällainen käsitys itse asiassa pitäisi edes ymmärtää? Mielestäni vaikuttaa kaikkea muuta kuin selvältä, mitä näkemys, jonka mukaan intuitiotkin olisivat käsitteellisiä eli perusluonteeltaan samantyyppisiä asioita kuin käsitteet, ylipäänsäkään voisi Kantin mallin kaltaisessa viitekehyksessä edes tarkoittaa.

McDowellin mallin ongelmallisuus tulee siis esiin viimeistään ryhdyttäessä tarkemmin analysoimaan sitä, millaisia kokemuksen/mielen ja maailman välisiä suhteita koskevia *seuraamuksia* hänen mallistaan voidaan loogisesti johtaa, jos olemme sen perusoletusten kanssa johdonmukaisia.

Yhdysvaltalaisfilosofi Lucy Allais (2009) kiinnittää McDowellin mallia koskevassa kritiikissään huomiota siihen, että oletus intuitioiden käsitteellisyydestä on hyvin ongelmallinen sen Kantin perusoletuksen valossa, jonka mukaan intuitioilla ja käsitteillä on perustavasti erilainen tehtävä ja rooli kognitiivisessa toiminnassamme. Haasteen aiheuttaa siis se, että intuitioiden ja käsitteiden välillä on merkittävä kontrasti mitä tulee siihen tapaan, jolla ne ovat osallisia maailman objekteja koskevan empiirisen tietomme muodostuksessa.

Kuten jo aiemmissa luvuissa on tuotu esille, intuition ja käsitteen välinen merkittävä ero koskee *objektiin viittaamista* eli tapoja, joilla ne liittyvät objekteihin. Tästä erosta seuraa, että jos nämä molemmat kognitiivisen toimintamme elementit olisivat käsitteellisiä, niin tällöin oletus mielen

⁸ Itse asiassa muodoltaan käsitteellisten ja ei-käsitteellisten asioiden välistä vastaavuussuhdetta koskevaa tietoteoreettista ongelmaa voidaan ainakin jossain määrin verrata analogisesti mielen ja ruumiin välistä vastaavuussuhdetta koskevaan mielenfilosofiseen ongelmaan. Niissä molemmissa on kyse siitä, miten kaksi muodoltaan tai perusluonteeltaan täysin erityyppisiltä vaikuttavaa asiaa voivat vuorovaikuttaa keskenään tai vastata toisiaan. McDowellin konseptualistinen ratkaisuehdotus, joka pelkistää kaikki kognitiivisen toimintamme tuotokset (havainnon mukaan lukien) käsitteellisiksi asioiksi, on siis analoginen esimerkiksi mieli/ruumis –ongelmaa koskevalle fysikaaliselle ratkaisuehdotukselle, joka pelkistää kaiken (mielen mukaan lukien) fysikaaliseksi asioiksi.

ja maailman välisestä tiedollisesta suhteesta kävisi hyvin kyseenalaiseksi. Tarkastellaan seuraavaksi tarkemmin, miksi näin on.

Ensinnäkin käsitteiden *yleisyyden* vuoksi ne eivät kykene varmistamaan viittaussuhdetta *yksittäisiin, partikulaarisiin* asioihin eli laittamaan meitä suoraan kognitiiviseen kontaktiin objektien kanssa (Allais 2009, 389-391). Kantin käsityksessä ainoastaan intuitiot kykenevät niiden singulaarisuuden vuoksi tällä tavoin poimimaan määrättyjä yksittäisiä asioita käsitteellistettäväksi kognitiossamme. Juuri niiden tehtävänä on siis taata, että ajatuksemme onnistuvat ”kiinnittymään” maailmaan siten, että ajatuksemme kykenevät menestyksekkäästi viittaamaan objekteihin (Allais 2009, 391).

Toiseksi käsitteiden *välillisyyden* vuoksi ne eivät voi intuitioiden tavoin representoida objekteja *välittömällä tavalla*. Tämä liittyy siihen jo esille tuotuun perusideaan, että käsitteiden avulla objekteja ainoastaan ajatellaan, mutta vain intuitioiden kautta ne voivat tulla meille annetuiksi. Niinpä koska intuitiot toimivat tällä tavoin linkkinä käsitteiden ja maailman välillä, esittämällä tietoisuudellemme yksittäisiä maailman sisältämiä asioita ja mahdollistaen näin niiden ajattelemisen käsitteiden kautta, eivät ne itsessään vaikuta voivan periaatteessakaan olla sisällöltään käsitteellisiä.

Tiivistäen, jos *aivan kaiken* kognitiossamme – mukaan lukien intuitioiden – oletettaisiin olevan käsitteellistä, niin tällöin katoaisi lopulta perusta ajattelun/kokemuksen ja todellisuuden (eli mielen ja maailman) väliseltä yhteydeltä. McDowellin mallin perusoletus, jonka mukaan kokemuksen sisältö on läpikotaisin käsitteellisen sfäärin sisäpuolella, näyttää siis johtavan jonkinlaiseen radikaaliin käsitteelliseen konstruktivismiin, jossa koko havaittava todellisuus ymmärretään viime kädessä kokonaan omien käsitteidemme tai mieleemme käsitteellisen toiminnan tuotokseksi.

Edellä todetun mielen ja maailman välistä suhdetta koskevan epätoivotun seurauksen lisäksi McDowellin mallia voidaan kritisoida myös siitä, että intuitioiden käsitteellisyyttä koskevassa ajatuksessa vaikutetaan syyllistyvän yksinkertaisesti käsitteelliseen sekaannukseen. Toisin sanoen koko tämän ajatuksen *sisäinen johdonmukaisuus* voidaan lopulta asettaa kyseenalaiseksi sen Kantin ajatuksen pohjalta, jonka mukaan intuitiot ja käsitteet muodostavat kaksi perustavasti vastakkaista tapaa olla suhteessa objekteihin. Edellä esitetyn perusteella

voimme muodostaa esimerkiksi seuraavanlaisen loogisen argumentin McDowellin kantilaista konseptualismia vastaan (McLear 2020, luku 3.1):

- (1) Kognition sisältö (olipa kyseessä intuitio tai käsite) koostuu pelkästään suhteesta objektiin.
- (2) Käsitteiden ja intuitioiden kautta olemme suhteessa objekteihin erilaisilla tavoilla – toisen kautta välillisesti ja toisen välittömästi
- (3) Siispä intuition sisältö eroaa käsitteen sisällöstä.
- (4) Representaatiot yksilöidään eri lajeihin kuuluviksi – toisin sanoen, joko intuitioiksi tai käsitteiksi – ainakin osittain niiden sisällön perusteella.
- (5) Siispä intuitioilla ei voi olla käsitteellistä sisältöä.⁹

Tiivistäen, *jos (1*) käsitteellisen sisällön omaava käsite saattaa meidät kognitiiviseen suhteeseen objektin kanssa eri tavalla kuin miten intuitio saattaa meidät kognitiiviseen suhteeseen objektin kanssa, ja (2*) tämä kognitiivinen suhde muodostaa kognition sisällön, niin intuitiolla ei voi olla muodoltaan samantyyppistä sisältöä kuin käsitteellä.* Niinpä ajatus intuition sisällön käsitteellisyydestä ei näytä johdonmukaiselta Kantin perusoletusten valossa.

McDowellin mallilla vaikuttaa siis olevan kaiken kaikkiaan liian ongelmalliset seuraukset. Mielestäni sen perusongelma on tiivistetyksi sanoen se, ettei siinä vaikuteta riittävän asiaankuuluvasti huomioivan sitä Kantin käsitteiden ja maailman välistä suhdetta koskevaa perusideaa, jonka mukaan käsite ilman intuitiota on vailla merkitystä ja täten tyhjä (ks. esim. A239/B298). Kognitiomme käsitteelliset elementit antavat siis sille pelkästään sen muodon, mutta eivät kognitiivisen yhteyden maailmaan takaavaa sisältöä.

7. Lopuksi: Voidaanko vastaavuussuhteen ongelmaa ratkaista lainkaan kantilaisen mallin viitekehyksessä?

⁹ Tämä on vapaa suomennos McLearin argumentista. Tässä on alkuperäinen teksti:

- (1) The content of a cognition (whether intuition or concept) consists in—i.e., is nothing but—a relation to an object.
- (2) Concepts and intuitions relate to objects in different ways—viz. mediately and immediately.
- (3) ∴ The content of intuition is different from the content of concepts.
- (4) Representations are individuated as to type—i.e., intuition or concept—at least partly in virtue of their content.
- (5) ∴ Intuitions cannot have conceptual content.

Vastaavuussuhteen ongelman vaikeudesta kertoo paljon se, ettei Kantilla itselläänkään vaikuttanut olleen siihen tyydyttävää selitystä tai ratkaisua, vaikka hän selvästi oli siitä tietoinen (ks. esim. Laiho 2012, 178-179). Jotkut Kant-tutkijat ovat jopa uumoilleet hänen kenties vain ottaneen intuitioiden ja käsitteiden välisen vastaavuuden pelkkänä raakana tosiasiana: ”Voi jopa olla, että hän [Kant] ei ajatellut, että ilmeinen aukko käsitteellisen ja ei-käsitteellisen välillä tarvitsee täyttää selitystä [...]. Intuitiot ja käsitteet vain sopivat toisiinsa [...]” (Laiho 2012, 235-236). Omasta mielestäni tällainen pelkkä raakaan tosiasiaan vetoaminen ei kuitenkaan ole tyydyttävää, ellei sitten kyetä jotenkin perustelemaan sitä, *miksi* me voimme ottaa intuitioiden ja käsitteiden vastaavuuden vain jonkinlaisena selittämättömänä annettuna. Ja itse en näe, mikä tällainen peruste oikein voisi olla.¹⁰

Houkutus ottaa tämä vastaavuussuhde pelkkänä raakana tosiasiana on kuitenkin tietystä mielessä ymmärrettävä. Edellisissä luvuissa esitetyn perusteella vaikuttaa nimittäin siltä, että ajaudumme ongelmaa koskevassa teoretisoinnissamme seuraavanlaiseen yleiseen dilemmaan: Yhtäältä voimme astua McDowellin viitoittamalle konseptualistisen Kant-tulkinnan tielle. Tällöin käsittäisimme sekä ajatukset että havainnot käsitteellisen sfäärin sisäpuolelle sijoittuviksi asioiksi, mikä poistaisi mysteerin siitä oletuksesta, että näiden kahden kognitiivisen tilan välillä vallitsee tiedollinen vastaavuussuhde. Ratkaisulla on kuitenkin se epätoivottava seuraus, että se vaikuttaa pakottavan meidät terveen järjen realismin kanssa ristiriidassa oleviin johtopäätöksiin eli koko todellisuutta käsitteellisen toimintamme tuotteena pitävään käsitteelliseen konstruktivismiin.

Toisaalta voimme valita muun muassa Lucy Allaisin ja Hemmo Laihon suosiman nonkonseptualistisen Kant-tulkinnan, jonka mukaan kokemuksessamme on myös jotain olennaisesti käsitteistä riippumatonta, joka varmistaa kognitiivisen suhteen käsitteistä koostumattomiin, yksittäisiin objekteihin (tästä Kant-tulkinnasta tarkemmin ks. esim. Allais 2009; Allais 2016; Laiho 2012). Tällöin välttäisimme mm. radikaalin käsitteellisen konstruktivismin. Ratkaisulla on kuitenkin se epätoivottava seuraus, että sen puitteissa käy vaikeaksi selittää havainnon ja ajattelun välinen tiedollinen yhteys eli se, miten ne voivat informoida toisiaan.

¹⁰ Mielestäni vetoamista pelkkään raakaan tosiasiaan voitaisiin verrata analogisesti esimerkiksi siihen, että joku sivuuttaisi tiedon olemassaolon kyseenalaistavat skeptiset argumentit vain yksinkertaisesti väittämällä, että inhimillisen tiedon olemassaolo ja mahdollisuus on tosiasia, joka meidän on hyväksyttävä ilman selitystä.

Toisin sanoen valitsimmepa näistä vaihtoehtoista kumman tahansa, niin vaikutamme joka tapauksessa joutuvan luopumaan ainakin joistakin perustavista intuitioistamme, jotka koskevat empiirisen kokemuksen luonnetta ja roolia kognitiivisessa toiminnassamme.

Johtopäätös, johon itse olen päätenyt, on siis se, että ongelmaan ei ole löydettävissä kaikilta osin tyydyttävää ratkaisua kantilaisen käsitteiden, mielen ja maailman välisiä suhteita koskevan teoreettisen viitekehyksen puitteissa. Niinpä ongelma ajaa meidät lopulta analysoimaan ja uudelleenarvioimaan niitä perustavia käsitteiden alkuperää ja ontologista asemaa koskevia taustaoletuksiamme, joiden puitteissa kaikki mielen ja maailman välistä tiedollista suhdetta koskeva teoretisointimme tapahtuu.

Implisiittinen taustaoletus, joka nähdäkseni yhdistää kaikkia kantilaisia malleja, on se, että käsitteet ovat jollain tavoin omaan kognitiiviseen toimintaamme ja tietokykyymme sidoksissa olevia asioita – eräänlaisia meihin sisäänrakennettuja kognitiivisia työkaluja, joilla jäsentämme ympäristöämme. Tällöin teoreettisesta ajattelustamme riippumattomalla maailmalla ei itsellään ole sille ominaista valmista rationaalista rakennetta ja järjestystä, johon me voisimme olla havainnossa välittömästi kosketuksissa ja jonka mukaisesti se jakautuisi esimerkiksi yksilöolion ja ominaisuuden tai syyn ja seurauksen kaltaisiin ontologisiin kategorioihin: sen sijaan rationaalinen rakenne, jonka viitekehysessä maailma meille ilmenee ja jonka mukaisesti hahmotamme esimerkiksi moninaisten aistivaikutelmien kimppuja pysyvinä yksilöolioina tai toisiaan seuraavia tapahtumia syiden ja seurausten sarjoina, on viime kädessä vain eräänlainen oman mielemme havaittavaan maailmaan asettama projektio. Tällaisen ihmisen teoreettista ja kognitiivista toimintaa ylikorostavan todellisuuskäsityksen viitekehysessä on mielestäni vain odotettavissa, että lopulta törmäämme periaatteellisiin vaikeuksiin mielen ja maailman välisen tiedollisen suhteen selittämisessä: Jos todellisuudella itsellään ei ole mitään sellaista mielestämme riippumatonta rationaalista rakennetta, josta me voisimme olla havainnossa välittömästi tietoisia ja jota käsitteemme rakenteellisesti heijastelisivat, niin tällöin ei vaikuta olevan mitään syytä sille, miksi havaintojemme ja käsitteidemme välillä pitäisi olla mitään vastaavuutta.¹¹

¹¹ Kantin ydinideoiden johdonmukaisuuskin voidaan periaatteessa kyseenalaistaa. Tapio Puolimatkan mukaan kantilainen näkemys, joka kieltää kokemuksesta teoreettisesta järjestä riippumattoman järjestyksen ja rakenteen, ”tekee periaatteessa tyhjäksi oman väitteensä, jonka mukaan se kuvaa oikein todellisuuden järjestystä” (Puolimatka 2008, 576-577). Näkemys, jonka mukaan todellisuuden jäsentymistä ohjaavat kategoriat – joita ilman emme voi edes mielekkäästi esittää todellisuutta koskevia väitteitä – eivät sovellu minkään ihmisen

Niinpä ajattelun ja havainnon – ja yleisemmin käsitteellisen ja ei-käsitteellisen – välisen vastaavuussuhteen ongelman ratkaiseminen näyttää edellyttävän jonkinlaista kantilaiseen näkemykseen nähden kokonaan toisenlaista käsitteiden, mielen ja empiirisen maailman välisiä metafyyysisiä ja tietoteoreettisia suhteita koskevan viitekehyksen omaksumista. Tällaisen teoreettisen viitekehyksen muotoilu tai löytäminen olisikin kokonaan oman jatkotutkimuksensa aihe.

Lähteet

Allais, L. (2009). "Kant, Non-Conceptual Content and the Representation of Space". *Journal of the History of Philosophy* 3(47), 383-413.

Allais, L. (2016). "Conceptualism and Nonconceptualism in Kant: A Survey of the Recent Debate". Teoksessa D. Schulting (toim.), *Kantian Nonconceptualism* (1-25). Lontoo: Palgrave Macmillan.

Arstila, V. (2007). "Kuinka sovittaa yhteen konseptualismi ja nonkonseptualismi?", *Ajatus* 64, 175-199.

Kant, I. (1997). *Prolegomena*. Suom. ja selitykset Oittinen, V. Helsinki: Gaudeamus.

Kant, I. (2013). *Puhtaan järjen kritiikki*. Suom. Nikkarla, M. & Ranki, K. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Koistinen, O. (2013). "Johdatus Puhtaan järjen kritiikkiin". Teoksessa Nikkarla, M. & Ranki, K. (suom.), *Puhtaan järjen kritiikki* (13-46). Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Koistinen, O. (2008). *Kant ja Puhtaan järjen kritiikki*. Turku: Areopagus.

Laiho, H. (2012). *Perception in Kant's Model of Experience*. Turku: Suomen Yliopistopaino Oy.

Lammenranta, M. (1993). *Tietoteoria*. Helsinki: Gaudeamus

McLear, C. (2020). "Kantian Conceptualism/Nonconceptualism". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <<https://plato.stanford.edu/entries/kant-conceptualism/>> Viitattu 27.3.2024

tietokyvystä riippumattoman kuvaamiseen, vie siis tietyllä tavalla pohjan itse itseltään eli omilta todellisuutta sekä ihmisen tietokykyä ja todellisuuden välisiä suhteita koskevilta väitteiltään.

Oittinen, V. (1997). ”Kant ja filosofian ´Kopernikaaninen käänne ´”. Teoksessa Oittinen, V. (suom. & selitykset), *Prolegomena*. Helsinki: Gaudeamus

Puolimatka, T. (2009). *Usko, tiede ja evoluutio* (2. Laitos). Ryttylä: Oy Uusi Tie.

Sellars, W. (1956). ”Empiricism and the Philosophy of Mind”. *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, 1(1), 253-329.